

नेपाली भाषाका सुदूरपश्चिमेली भाषिकाहरूमा शब्दतात्त्विक एवं ध्वनितात्त्विक समानता

यज्ञेश्वर निरौला (विद्यावारिधि)

सहप्राध्यापक : नेपाली विभाग

त्रिवि, रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस, काठमाडौं, नेपाल

Email : niraulayagyeswar@gmail.com

<https://doi.org/10.3126/haimaprabha.v21i01.44858>

सारसङ्क्षेप

भाषाका सामाजिक, भौगोलिक, ऐतिहासिक, व्यक्तिभेद र प्रयोजनपरक भेद गरी विभिन्न भेद पाइए तापनि भौगोलिक भेदलाई भाषिका भन्ने गरिन्छ। नेपालको सुदूरपश्चिमको पहाडी क्षेत्रका अधिकांश वक्ताले जुन बोली प्रयोगमा ल्याएका छन् तिनमा भाषिक क्षेत्रपिच्छे अलग अलग भेद देखा परेका छन्। भाषिका मापनको महत्त्वपूर्ण आधार भाषिक समानता मापन हो। यस भेगमा रहेका अछाम, बाजुरा, बझाङ, डुम्राकोट, निरौली, डडेलधुरा, दुहु, मार्मा, लेकम, पुर्चौडी, चुहागढ, मल्लो सोराड आदि विभिन्न भाषिक क्षेत्रको बोली अलग अलग भाषा नभएर एउटै भाषाका भिन्नाभिन्नै भाषिका हुन् भन्ने कुरा यस शोधलेखमा भाषिक समानता मापनका माध्यमबाट पुष्टि गरिएको छ। क्षेत्रीय पद्धतिमा उपर्युक्त सबै भाषिका क्षेत्रबाट सङ्कलन गरिएका आधारभूत सय शब्दलाई भाषिक समानता मापन गर्ने आधार बनाइएको छ र कग प्रविधिबाट सुदूरपश्चिमको पहाडी क्षेत्रमा बोलिने भाषिकामा सय शब्द सङ्कलन र भाषिका मापन गरी प्रत्येक भाषिक क्षेत्रमा बोलिने यहाँको बोलीलाई भाषिका मापनका आधारमा एउटै भाषाका भाषिका हुन् भनी निष्कर्ष निकालिएको छ। नेपाली भाषाको पुर्वेली भाषिकाभन्दा फरक ढाँचा र शैलीमा बोलिए तापनि पुर्वेली भाषिकाकै सापेक्षतामा सङ्कलित सामग्रीलाई विश्लेषण गर्दा सुदूरपश्चिममा बोलिने विभिन्न भाषिकाहरू पनि नेपाली भाषाकै भौगोलिक भाषिका हुन् भन्ने तथ्य यस अध्ययनबाट पुष्टि भएको छ।

शब्दकुञ्जी

कोशीय समानता, भाषिक विन्दु, छिमेकी भाषिका, ध्वनिगत विशेषता, भाषिका मापन।

विषयपरिचय

नेपाली भाषाका धेरै क्षेत्रीय भेदहरू विकास भएको जोन बिम्स (सन् १८६०, पृ. ४२), जी.ए. ग्रियर्सन (सन् १९१६, पृ. २३), टर्नबुल (सन् १८८७, पृ. २४), सूर्यविक्रम ज्ञवाली (१९९०, पृ. ५६), कमला साङ्कृत्यायन (२०१७, पृ. ६३), दयानन्द श्रीवास्तव (सन् १९६२, पृ. ४६), भोलानाथ तिवारी (सन् १९९३, पृ. ३४), बालकृष्ण पोखरेल (२०१९, २०२२, २०३१ र २०५५), चूडामणि उपाध्याय रेग्मी (२०२५, पृ. ५३-६४), तिमिलिसना (२०५०), निरौला (२०५०), सुवेदी (२०५१), आचार्य (२०५३) र ढुङ्गाना (२०५३) ले उल्लेख गरेका छन्। एउटै समयमा भिन्नाभिन्नै ठाउँका भिन्नाभिन्नै वक्ताले प्रयोग गर्ने एउटै भाषाका बेग्लाबेग्लै भेदलाई

क्षेत्रीय भाषिका भनिन्छ । यस शोधलेखमा नेपाली भाषाका सुदूरपश्चिमेसी भाषिकाहरूमा रहेको भाषिक समानताको अवस्था प्रस्तुत गरिएको छ । नेपालको सुदूरपश्चिम प्रदेशमा दार्चुला, बैतडी, डडेलधुरा, कञ्चनपुर, बझाङ, बाजुरा, अछाम, डोटी र कैलाली गरी जम्मा नौ ओटा जिल्लामध्ये कञ्चनपुर र कैलाली जिल्लाको पहाडी क्षेत्र तथा दार्चुला, बैतडी, डडेलधुरा, बझाङ, बाजुरा, अछाम र डोटीमा नेपाली भाषाका सुदूरपश्चिमेसी भाषिकाहरू बोलिन्छन् । बालकृष्ण पोखरेल (२०३१) का अनुसार यस क्षेत्रमा ओरपच्छिमा, मभपच्छिमा र परपच्छिमा भाषिका बोलिन्छन् । तिमिल्सिना (२०५०), निरौला (२०५०), आचार्य (२०५३) र ढुङ्गाना (२०५३) का अनुसार यस क्षेत्रमा दार्चुलाली, बैतडेली, डडेलधुराली, बझाडी, बाजुराली, अछामी र डोट्याली भाषिका बोलिन्छन् । तर, हर्कवहादुर शाही (२०७०) का अनुसार अछाममा नेपाली भाषाको अछामी भाषिका नबोलेर अछामी भाषा नै बोलिन्छ । ध्वनितात्त्विक एवं रूपतात्त्विक दृष्टिले सुदूरपश्चिमको पहाडी क्षेत्रका अलग अलग जिल्लाको बोलीमा भिन्नाभिन्नै विशेषता पाइन्छन् । नेपालको सुदूरपश्चिममा बोलिने भाषिकाहरूबिच रहेको भाषिक समानताको यही पूर्वकल्पनालाई आधार बनाएर तयार पारिएको यस शोधलेखमा नेपाली भाषाको सुदूरपश्चिमेसी भाषिकामा भाषिक समानताको अवस्था के कस्तो छ भन्ने शोध समस्या र नेपाली भाषाको सुदूरपश्चिमेसी भाषिकामा रहेको भाषिक समानताको अवस्था निरूपण गर्नु उद्देश्य रहेको छ ।

अध्ययन विधि

यो शोध लेख तयार पार्ने क्रममा मोरिस स्वाडेस (सन् १९५५) ले उल्लेख गरेका सय शब्दसूचीलाई नेपालीमा रूपान्तर गरी नेपाली भाषाका सुदूर पश्चिमेसी भाषिकाका वक्ता बसोबास गर्ने मूल थलो कैलाली र कञ्चनपुर जिल्लाको पहाडी क्षेत्र तथा दार्चुला, बैतडी, डडेलधुरा, बझाङ, बाजुरा, अछाम र डोटीमा बसोबास गरेका कृषि पेसामा संलग्न ३० वर्षभन्दा माथिका र ७० वर्षभन्दा मुनिका वक्तालाई सूचक बनाई नमुना छनोट विधिद्वारा सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । यस क्रममा दार्चुला डाँडाकोटका ४० वर्षीय हरिप्रसाद ओझा, बैतडी श्रीकेदारका ६५ वर्षीय हरिप्रसाद भट्ट, डडेलधुरा भद्रपुरका ३७ वर्षीय टेकराज पाण्डेय, बझाङ माझीगाउँका ६८ वर्षीय कुम्भेन्द्र रोकाया, बाजुरा ब्रह्मतोलाकी ३५ वर्षीय सरिता थापा, अछाम मस्तामाडौँका ७० वर्षीय मोहनसिंह कुँवर तथा डोटी पोखरीका ६० वर्षीय पद्मराज जोशी यस अध्ययनका लागि आवश्यक पर्ने सामग्रीका सूचक हुन् । उपर्युक्त सूचकबाट सङ्कलित शब्दलाई प्राथमिक सामग्रीका रूपमा लिइएको छ । सुदूर पश्चिमका भाषिकामा भएका विभिन्न अध्ययन र भाषिका विश्लेषणका आधार तयार पार्ने क्रममा अध्ययन गरिएका विभिन्न सैद्धान्तिक विषयसँग सम्बद्ध लेखरचना, पुस्तक आदिलाई द्वितीयक सामग्रीका रूपमा प्रयोग गरिएको छ । प्राथमिक सामग्री क्षेत्रीय अध्ययन पद्धतिबाट र द्वितीयक सामग्री पुस्तकालयीय अध्ययनबाट प्राप्त गरिएको छ ।

आधारभूत सय शब्द सूची विश्लेषणका निम्ति जोन विम्बिस (सन् १९८९) ले विकास गरेको 'कग' कम्प्युटर सफ्टवेयर उपयोग गरिएको छ । विभिन्न भाषिकामा रहेका आधारभूत सय शब्द सङ्कलन गरी तिनै शब्दका आधारमा ध्वनितात्त्विक एवं कोशीय समानता पहिल्याउन विकसित भएको यस सफ्टवेयरमा राखी विश्लेषण गर्दा भाषिकागत समानतालाई प्रतिशतमा मापन गरी एउटा भाषिका अर्को भाषिकासित कति प्रतिशतसम्म समान छ भन्ने कुरा प्रस्टसँग देखिन्छ । सुदूर पश्चिमेसी भाषिकाहरूका

सूचकबाट सङ्कलित आधारभूत सय शब्द सूचीलाई आवश्यक ढाँचामा व्यवस्थापन गरिएको छ । एउटा क्षेत्रका एक जना सूचकले एउटा शब्दको एकभन्दा बढी प्रयोगलाई सूचनाका रूपमा प्रस्तुत गरेका छन् । यस्ता वैकल्पिक प्रयोग शब्दगत र उच्चारणगत दुवै देखिएका छन् । 'कग' मा एकभन्दा बढी प्रयोगलाई प्रविष्टि दिन नमिल्ने सीमामा वस्नुपर्ने बाध्यता भएको हुँदा सबै सूचनामध्ये कुन चाहिँ सूचना बढी प्रयोग गरिन्छ भनेर सूचकबाटै निकर्ण गरि जुन सूचना त्यहाँका धेरै वक्ताले बढी प्रयोग गर्छन् त्यसैलाई 'कग' मा प्रविष्टि दिइएको छ । सूचकबाट लिइएको सामग्रीमा त्रुटि हुन सक्ने सम्भावनालाई न्यूनीकरण गर्न एउटा क्षेत्रका एकभन्दा बढी सूचकबाट सामग्री सङ्कलन गरिए तापनि यस शोधलेखमा प्रत्येक क्षेत्रका एक एक जना सूचकको मात्र नाम समावेश गरिएको छ । शब्दसूचीलाई 'कग' मा प्रविष्टिपछि ध्वनितात्त्विक एवं शाब्दिक विश्लेषणका साथ भाषिकागत समानतालाई प्रतिशतमा उल्लेख गरिएको छ । यसै तथ्यका आधारमा वृक्षारेख एवं भाषिका सञ्जाल रेखाचित्रहरू तयार पारिएका छन् । ती रेखाचित्रले शब्द तथा ध्वनिको वंशानुगत निकटता, क्षेत्रगत निकटता र प्रतिशतगत समानता प्रस्तुत गरेका छन् ।

परिमाणात्मक ढाँचामा अध्ययन भएको हुनाले प्रस्तुत शोधलेखमा नेपाली भाषाका सुदूरपश्चिमेसी भाषिकाहरूमा रहेको भाषिक समानताको अवस्थाका निम्ति त्यसै भाषिका क्षेत्रमा बसोबास गरेका सूचकबाट सम्भावनारहित नमुना छनोट पद्धति अन्तर्गतको उद्देश्यमूलक नमुना छनोट गरी सङ्कलन गरिएको प्राथमिक सामग्रीलाई कसाड (सन् १९७४) र ब्लेयर (सन् १९९७) का आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । प्राप्त तथ्यलाई समानता मापन (सिमिलारिटी म्याट्रिक्स) र विश्लेषण गरी निष्कर्षमा पुगिएको हुँदा यस लेखमा विश्लेषणको आगमनात्मक विधि प्रयोग गरिएको छ ।

सैद्धान्तिक पर्याधार

एउटै भाषाका भिन्नाभिन्नै क्षेत्रमा बोलिने भाषिक भेदमा रहेका शब्दहरूको तुलनात्मक अध्ययन गरी विभिन्न क्षेत्रमा प्रयोग हुने आधारभूत शब्दमा कतिको मिल्दोजुल्दो छ भनेर गरिएको तुलनात्मक अध्ययनबाट जे निष्कर्ष निस्कन्छ त्यो नै भाषिक समानता हो (हकेट, सन् १९५८, पृ. ३२३) । वास्तवमा उही भाषाका भिन्नाभिन्नै क्षेत्रमा प्रयोग गरिने शब्दको ध्वनितात्त्विक एवम् शब्दतात्त्विक रूपमा गरिएको भाषिक समानताको तुलनात्मक विश्लेषणबाट आएको निष्कर्ष नै भाषिका समानता मापन हो । बुसमन (सन् १९९६, पृ. १७) ले भाषिक समानता मापनको परिणाममा कुन भाषिका क्षेत्रको कुन भाषिका क्षेत्रसँग कति प्रतिशत समानता छ भन्ने कुरा नै भाषिक समानता रहेको तथ्य अघि सारेका छन् । भाटिया (सन् १९७३, पृ. ९) ले पचास प्रतिशत र त्यसभन्दा माथि भाषिक समानता रहँदासम्म र बेर्गम्यान (सन् १९९०, पृ. ७६) ले सत्तरी प्रतिशत र त्यसभन्दा बढी तथा ब्लेयर (सन् १९९७, पृ. २५) ले साठी प्रतिशत र त्यसभन्दा बढी भाषिक समानताको अवस्था रहँदा उही भाषाका भाषिका हुन्छन् भन्ने मान्यता उल्लेख गरेका छन् । प्रस्तुत अध्ययनमा आधारभूत सय शब्द सुदूर पश्चिका पहाडी सात जिल्लामा बोलिने स्थानीय भाषामा अनुवाद गर्न लगाई भाषिक समानता मापन गरिएको छ । यसरी भाषिक समानतालाई तुलनात्मक रूपमा मापन गर्दा साठी प्रतिशतभन्दा बढी भाषिक समानता मिलेको नतिजा प्रस्तुत अनुसन्धानमा प्राप्त भएको छ । यस्तो अवस्थामा सबै क्षेत्रको बोली उही भाषाको भाषिका मान्न मिल्ने ब्लेयरको धारणा छ । प्रस्तुत शोधलेखमा ब्लेयरकै धारणालाई आधार मानेर तथ्यको विश्लेषण गरी निष्कर्षमा पुगिएको छ ।

प्राप्ति तथा विश्लेषण

यस अनुसन्धानमा मोरिस स्वाडेसले सन् १९५५ मा प्रस्तुत गरेका आधारभूत सय शब्दका आधारमा भाषिका शृङ्खला तथा भाषिक सञ्जाल प्रस्ट पारिएको छ। आठओटै भाषिका क्षेत्रबाट सङ्कलन गरिएका आधारभूत सय शब्दलाई आई.पी.ए.मा रूपान्तर गरी 'कग' मा प्रविष्टि गराएपछि शब्दसूची तयार भएको छ। 'कग' मा प्रविष्टि दिइएका आधारभूत शब्दावलीमा देखिएका विभिन्न क्षेत्रका भाषिक भेदलाई अन्तर्राष्ट्रिय ध्वनितात्त्विक वर्णमाला (आई. पी. ए.) मा तलको शब्दसूचीमा प्रस्तुत गरिएको छ :

	दार्चुला	बैतडी	डडेलधुरा	बझाङ	डोटी	बाजुरा	अछाम	पुर्वेली नेपाली
म	mui	mɔi	mu	mu	mɔ	mu	mu	mɔ
हामी	ɦɔm	ɦɔm	ɦɔm	ɦɔme	ɦam	ɦɔmi	ɦamu	ɦami
तिमीहरू	tɔm	tɔm	tɔm	tɔme	tɔm	tɔmi	tɔmi	timihru
यो	jo	jo	jo	jo	jo	jo	jo	jo
त्यो	tjo	tjo	tjo	tjo	tjo	tjo	tjo	tjo
को	ko	ko	ko	ko	ko	ko	ko	ko
के	ki	ki	ki	kja	kja	kja	kja	ke
होइन	nai	nai ɦo	nai	nai	nɔi ɦo	ɦoinɔ	nai	ɦoinɔ
सबै	soppoj	sɔpɔi	sɔb	sɔutari	sɔbai	mɔstɔi	sɔppɔi	sɔbɔi
धेरै	dz ^h ikɔi	dz ^h ikɔi	b ^h ɔut	dz ^h ikkɔi	dz ^h ikkɔi	dz ^h ikɔi	mɔstɔi	d ^h erɔi
एक	ek	ek	ek	ek	ek	ek	ek	ek
दुई	dui	dui	dui	dui	dui	dui	dui	dui
ठुलो	t ^h ulo	t ^h ulo	t ^h ulo	t ^h ulo	bɔɽo	t ^h ulo	t ^h ulo	t ^h ulo
सानो	nano	nano	nanu	nano	nanu	nanu	nano	sano
लामो	lamo	lamo	lamo	lamu	lamu	lamo	lamo	lamo
आइमाई	g ^h ɔgɔrija	putari	swajni	dzɔni	bɔikɔni	bɔikini	bɔikeni	aimai
लोग्नेमान्छे	mansɔ	bɔusja	mansɔ	dzɔna	mansɔ	man ^t ɔ	mais	lognemants ^h e
जना	dzɔna	dzɔna	dzɔna	dzɔna	dzɔna	dzɔna	dzɔna	dzɔna
माछो	mats ^h o	mats ^h o	mats ^h o	mats ^h o	mats ^h o	mats ^h o	mats ^h o	mats ^h o
चरो	tsɔɽo	tsɔɽo	tsɔɽo	tsɔɽo	tsɔɽo	tsɔɽo	tsɔɽo	tsɔɽo
कुकुर	kukur	kukur	kukur	kukur	kukur	kukur	kukur	kukur
जुम्रो	dzoɽo	dzɔũɽo	dzoɽo	dzɔũɽo	dziũɽo	dzɔũɽo	dzɔũɽo	dzumro
रुख	ruk ^h	ruk ^h	ruk ^h	ruk ^h	ruk ^h	ruk ^h	ruk ^h	ruk ^h
पात	pat	pat	pat	pat	pat	pat	pat	pat

बिउ	bi	bi	bi	biü	bi	bi	bi	biu
जरो	dzaɽo	dzaɽo	dzaɽo	dzaɽo	dzaɽo	dzaɽo	dzaɽo	dzaɽo
बोक्रो	bokɽo	bokɽo	bok ^h ɽo	bogɽo	bokɽo	bokɽo	bak ^h ɽo	bokro
छाला	ts ^h asu	ts ^h ala	ts ^h ala	ts ^h ala	ts ^h ala	ts ^h ala	ts ^h ala	ts ^h ala
मासु	mas	sikar	sikar	sikar	sikar	masu	sikar	masu
रगत	raɽat	raɽat	raɽat	raɽat	raɽat	raɽat	raɽat	raɽat
हड्डी	fiat	fiat	fiadɽa	fiat	fiat	fiat	fiat	fiat
बोसो	baɽo	baɽo	baɽo	baɽo	baɽo	boso	baɽo	boso
अन्डा	ãɽa	ãɽa	ãɽa	p ^h ul	p ^h ul	p ^h ul	geɽi	andɽa
सिङ	siŋɽa	siŋɽa	siŋ	siŋ	siŋ	siŋ	siŋ	siŋ
पुच्छर	puts ^h ɽɽ	puts ^h ɽɽ	puts ^h ɽɽi	puts ^h uɽ	puts ^h ɽɽ	puts ^h ɽɽ	puts ^h i	puts ^h ɽɽ
प्याँख	pāk ^h	pāk ^h	paɽk ^h jar	paɽk ^h	baɽɽjal	pāk ^h	pok	pwāk ^h
कपाल	dzawaɽ	rwã	raɽü	ruŋa	ruŋa	ruma	ruŋa	kaɽpal
टाउको	munɽo	munɽo	munɽo	munɽo	maɽnɽo	k ^h oro	maɽnɽo	ɽauko
कान	kan	kan	kan	kan	kan	kan	kan	kan
आँखा	ãk ^h a	ãk ^h a	ãk ^h a	ãk ^h a	ãk ^h a	ãk ^h a	ãk ^h a	ãk ^h a
नाक	nak	nak	nak	nak	nak ^h	nak	nak	nak
मुख	muk ^h	t ^h ol	muk ^h	muk ^h	muk ^h	muk ^h	muk ^h	muk ^h
जिब्रो	dzibaɽo	dzibaɽo	dzibaɽo	dziaɽo	dzibaɽo	dziaɽo	dzibaɽo	dzibro
नङ	naɽŋɽa	naɽŋɽa	naɽŋ	naɽŋ	naɽŋ	naɽŋ	naɽŋ	naɽŋ
खुट्टा	paɽtaɽo	paɽtaɽo	taɽlija	paɽtaɽo	paɽtaɽo	paɽtaɽo	paɽtaɽo	k ^h uɽɽa
घुँडो	g ^h ũɽo	g ^h ũɽo	g ^h ũɽo	g ^h ũɽo	g ^h ũɽo	g ^h ũɽo	g ^h ũɽo	g ^h ũɽo
हात	fiat	fiat	fiat	fiat	fiat	fiat	fiat	fiat
पेट	koɽ ^h ar	lado	b ^h ũɽi	lado	lado	lado	lado	peɽ
घाँटी	gɽo	gɽo	g ^h ãti	g ^h idzaɽto	g ^h ãti	gɽard ^h an	g ^h ãti	g ^h ãti
स्तन	tsutsi	tsutsi	tsutsauɽo	tsutsu	tsutsu	tsutsu	tsutsu	dud ^h
मुटु	muɽ ^h	muɽu	muɽu	muɽu	muɽu	muɽu	muɽu	muɽu
कलेजो	kaɽldzo	kaɽldzo	kaɽldzo	kaɽldzo	kaɽledzo	kaɽledzo	kaɽledzo	kaɽledzo

पिउनु	pinu	k ^h anũ	k ^h anu	k ^h anu	k ^h anu	k ^h anu	k ^h anu	piunu
खानु	k ^h anu	k ^h anũ	k ^h anu	k ^h anu	k ^h anu	k ^h anu	k ^h anu	k ^h anu
टोक्नु	kaɽtu	kaɽtu	kaɽnu	kaɽnu	kaɽnu	ɽoknu	kaɽtu	ɽoknu
हेर्नु	d ^h eknu	d ^h eknu	d ^h eknu	d ^h eknu	d ^h eknu	dek ^h nu	d ^h eknu	fiernu

सुन्नु	suŋŋu	suŋŋu	suŋŋu	sunnu	suŋŋu	sunnu	sunnu	sunnu
जान्नु	dzaŋŋu	dzaŋŋu	dzaŋŋu	dz ^h annu	dzaŋŋu	dzannu	dzannu	dzannu
सुत्तु	sinɔu	sinnu	sinu	sinu	sinu	sairɔnu	sunu	sutnu
मर्नु	mɔrnu	mɔrnu	mɔddu	mɔrnu	mɔddu	mɔrnu	mɔnnu	mɔrnu
मार्नु	marnu	maddu	maddu	marnu	maddu	marnu	mannu	marnu
नुहाउनु	ɦɔɽd ^h unu	ɦɔɽ d ^h unu	ɦɔɽ nɔunu	ɦɔɽd ^h unu	ɦɔɽ d ^h unu	ɦɔɽd ^h unu	ɦɔɽ d ^h unu	nuɦaunu
उडनु	uɽnu	uɽɖu	uɽɖu	uɽnu	uɽnu	uɽnu	uɽnu	uɽnu
हिँडनु	ɦittu	ɦittu	ɦittu	ɦɔɽɽnu	ɦittu	ɦɔɽɽnu	ɦɔɽɽnu	ɦittu
आउनु	ɔunu	aunnu	aunɔu	aunu	aulanu	aunu	aunu	aunu
पल्टनु	pɔɽɖu	sinnu	g ^h optinu	seiginu	pɔɽɖu	pɔɽɽinu	pɔɽɖu	pɔɽɽinu
बस्नु	bɔsŋu	bɔinu	bɔssu	bɔsnu	bɔtt ^h u	bɔsnu	bɔinu	bɔsnu
उभिनु	kɔlinu	kɔlinu	kɔlinu	ɔɽjanu	kɔllinu	ɽ ^h ɔɽɽinu	imminu	ub ^h inu
दिनु	dinɔu	dinu	dinu	dinu	dinu	dinu	denu	dinu
भन्नु	b ^h uŋŋu	b ^h ɔŋŋu	b ^h ɔŋŋu	b ^h ɔnnu	b ^h uŋŋu	b ^h unnu	b ^h unnu	b ^h ɔnnu
घाम	g ^h am	g ^h am	g ^h am	bel	g ^h am	g ^h am	g ^h am	g ^h am
चन्द्रमा	tsɔnɔɔama	tsɔnɔɔɔama	tsɔnɔnɔama	dzun	dzun	dzun	tsɔnɔnɔɔama	tsɔnɔɔama
तारो	taro	taro	taro	taro	taro	taro	taro	taro
पानी	pani	pani	pani	pani	pani	pani	pani	pani
वर्षा	bɔrk ^h a	dz ^h ɔɽɽ	bɔrik ^h a	bɔrsa	meg ^h	meg ^h	meg ^h	bɔrsa
दुङ्गो	ɖ ^h uŋŋo	ɖ ^h uŋŋo	ɖ ^h uŋŋo	ɖ ^h uŋŋo	ɖ ^h uŋŋo	ɖ ^h uŋŋo	pɔɽɽo	ɖ ^h uŋŋo
बालुवा	bɔɔlwa	bɔɔlwa	bɔɔŋo	bɔɔɔmɔɽo	bɔɔluo	bɔɔlwa	bɔɔlo	bɔɔlwa
पृथ्वी	pirt ^h iwi	d ^h ɔɽɽi	pirt ^h iwi	pirt ^h iwi	pirt ^h iwi	pirt ^h iwi	pirt ^h iwi	pirt ^h iwi
बादल	bɔɔɔɔɔ	ɦɔɔulo	bɔɔɔɔɔ	bɔɔɔɔɔ	bɔɔɔɔɔ	bɔɔɔɔɔ	ɦɔɔɔɔɔ	bɔɔɔɔɔ
धुवाँ	d ^h uɔkɔr	d ^h uɔkɔ	d ^h uɔkɔ	d ^h uɔkɔɔ	d ^h uɔkɔɔ	d ^h uɔkɔɔ	d ^h uɔkɔɔ	d ^h uɔwɔ
आगो	ago	ago	ago	ago	ago	ago	ago	ago
खरानी	sɔɔzi	sɔɔɔzi	ts ^h ɔr	rɔk ^h ɔni	ts ^h ɔri	rɔk ^h ɔni	rɔk ^h ɔni	k ^h ɔrɔni
बाल्नु	bɔɔɔɔ	ballu	ballu	baldu	baldu	balnu	p ^h uɔk marnu	balnu
बाटो	bɔɔɔo	bɔɔɔo	bɔɔɔo	bɔɔɔo	bɔɔɔo	bɔɔɔo	bɔɔɔo	bɔɔɔo

पहाड	dãɽo	dãŋo	dãŋo	dãɽo	dãɽo	dãɽo	dãɽo	pɦaɦɽ
रातो	rato	lal	lal	rato	rato	rato	rato	rato
हरियो	ɦɽrijo	ɦɽrjo	ɦɽrjo	ɦɽrjo	ɦɽrjo	ɦɽrjo	ɦɽrjo	ɦɽrijo
पहेँलो	pelo	pẽlo	pẽlo	pelo	pẽlo	pelo	pelo	pɦẽlo
सेतो	d ^h ɽulo	d ^h ɽulo	seto	seto	d ^h ɽulo	sukilo	seto	seto
कालो	kalo	kalo	kalo	kalo	kalo	kalo	kalo	kalo
रात	rat	rɽat	rat	basa	rat	rat	rat	rat
तातो	tato	gɽɽam	tato	njailo	tato	tato	tato	tato
चिसो	t ^h ɽŋŋo	t ^h ɽŋŋɽ	t ^h ɽŋŋɽ	t ^h ɽŋŋɽ	t ^h ɽŋŋɽ	t ^h ɽŋŋo	t ^h ɽŋŋɽ	tsiso
भरि	b ^h ɽri	b ^h ɽri	tɽanna	b ^h ɽri	b ^h ɽri	b ^h ɽri	b ^h ɽri	b ^h ɽri
नयाँ	nɽjã	nɽulo	nɽjã	nɽija	nɽulo	nɽulo	nɽulo	nɽjã
राम्रो	niko	niko	niko	rɽũɽo	ramɽo	niko	ramɽo	ramro

गोलो	gol	gol	gol	baɽulo	baɽulo	golo	baɽulo	golo
सुक्खा	sukka	sukka	sukka	sukjako	k ^h ɽɽk ^h ɽɽanɽ	sukk ^h a	ruɽo	sukk ^h a
नाम	nɽũ	nɽũ	naũ	naũ	nɽu	nau	nau	nam
दाँत	dãt	dãt	dãt	daɽa	dãt	dãt	daɽa	dãt

स्रोत : स्थलगत अध्ययनबाट प्राप्त सामग्री ।

नोट : पुर्वेली नेपालीको सापेक्षतामा सुदूर पश्चिमका भाषिका मापन गरिने हुनाले यस शब्द सूचीमा पुर्वेली नेपालीको सामग्री पनि उल्लेख गरिएको छ ।

भाषिका शृङ्खला तथा भाषिका सञ्जाल

दुई भिन्न क्षेत्रको भाषिक भेद फरक हुन सक्छ र क्षेत्रगत दुरी जति बढ्दै जान्छ बोलीमा त्यति नै भिन्नता देखिँदै जान्छ । राष्ट्रको सीमान्तरले पनि भाषिक भेदमा अन्तर आउँछ । अर्कातिर बोलीको एउटा सूत्र तन्किँदै एकातिर गएर टुङ्गिन्छ भने त्यसै सूत्रको अर्को छेउ जुत्ताको तुनोजस्तो भएर अर्को क्षेत्रतर्फ तन्किँदै जान्छ । त्यसरी तन्किँदै गएको सूत्रले एउटा भौगोलिक क्षेत्र ओगटेको हुन्छ । अर्को भौगोलिक क्षेत्रबाट थ्याक्कै सिमाना छुट्टिने गरी नयाँ भाषिका सुरु भएको हुँदैन । एउटा भौगोलिक क्षेत्रको भाषिका अर्को भौगोलिक क्षेत्रमा मिसिएको हुन्छ । त्यस्तो अवस्थामा त्यहाँ भाषिका सञ्जाल देखा पर्छ । यस प्रकारको भाषिका सञ्जालबाट भौगोलिक क्षेत्रमा भाषिका शृङ्खला तयार भएको हुन्छ । प्रत्येक भाषिक विन्दुमा भाषिका सञ्जाल फैलिएको हुन्छ । एउटा भाषिक विन्दु र अर्को भाषिक विन्दुका बिच जुन सम्बन्ध स्थापन भएको हुन्छ त्यसलाई भाषिका शृङ्खलाले व्याख्या गर्छ । भाषिका शृङ्खलाले भाषिक निरन्तरता देखाउने

कुरा ब्लेयर (सन् १९९७, पृ. २२) ले प्रस्ट पारेका छन् ।

आधारभूत सय शब्दको सङ्कलन एवं विश्लेषणले एक ठाउँ र अर्को ठाउँको भाषिक भेदमा कति समानता छ भन्ने कुरा तुलनात्मक रूपमा प्रस्ट पारिएको छ । आठ ओटै भाषिक क्षेत्रबाट सङ्कलित शब्दसूचीलाई आई.पी.ए.मा रूपान्तर गरी प्रविष्टि दिएपछि 'कग' सफ्टवेयरका माध्यमबाट तुलनात्मक रूपमा विश्लेषण गरिएको छ । विश्लेषणबाट प्राप्त नतिजा प्रतिशतमा तालिका नं. १ मा शब्दगत समानता र तालिका नं. २ मा उच्चारणगत समानता प्रस्तुत गरिएको छ ।

आधारभूत शब्दावलीको शब्दगत विश्लेषण

आधारभूत सय शब्दलाई 'कग' मा राखेपछि कुनै एउटा भाषिका क्षेत्रका शब्दलाई अर्को भाषिका क्षेत्रका शब्दसित दाँजेर हेर्न सुदूरपश्चिम तथा पुर्बेली नेपाली गरी आठओटा भाषिका क्षेत्रबाट सङ्कलन गरिएका आधारभूत शब्दहरूमा कुन क्षेत्रसित के कति भाषिक समानता छ भनेर तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ । स्वाडेस (सन् १९५५) ले प्रस्तुत गरेको सय शब्द सूचीलाई विभिन्न सूचकबाट उनीहरूकै स्थानीय भाषामा गराइएको अनुवादलाई अन्तर्राष्ट्रिय ध्वनितात्त्विक वर्णमालामा आलेखन गरियो । उक्त सबै भाषिका क्षेत्रका शब्दहरूबिच तुलना गरी शब्दगत आधारमा भाषिकागत समानता तालिका नं. १ मा प्रतिशतमा देखाइएको छ ।

तालिका १

सुदूरपश्चिमका भाषिकामा शब्दगत समानता

	दार्चुला	बैतडी	डोटी	अछाम	बझाङ	बाजुरा	डडेलधुरा	पुर्बेली नेपाली
दार्चुला		८०%	७९%	७०%	७३%	७६%	७६%	६७%
बैतडी	८०%		७४%	७०%	६७%	७१%	७६%	६२%
डोटी	७९%	७४%		८०%	७९%	७८%	७८%	६२%
अछाम	७०%	७०%	८०%		७७%	७४%	६८%	६२%
बझाङ	७३%	६७%	७९%	७७%		७६%	६९%	६२%
बाजुरा	७६%	७१%	७८%	७४%	७६%		६८%	६७%
डडेलधुरा	७६%	७६%	७८%	६८%	६९%	६८%		६५%
पुर्बेली भाषिका	६७%	६२%	६२%	६२%	६२%	६७%	६५%	

नोट : यो तालिका सय शब्दको भाषिक भेदका आधारमा तयार भएको हो । तालिकामा दिइएको अङ्कले प्रतिशत जनाउँछ । खाली कोठाले शत प्रतिशत समानता रहेको जनाउँछन् ।

'कग' ले तुलनात्मक रूपमा प्रस्तुत गरेको प्रत्येक भाषिकाको शब्दगत भाषिका सञ्जाल उक्त तालिकामा देखाइएको छ । यस तालिकामा दार्चुला र बैतडी तथा अछाम र डोटीका बिच सबैभन्दा बढी ८० प्रतिशतसम्म शब्दगत समानता देखापरेको छ भने पुर्बेलीसँग बैतडी, डोटी, अछाम र बझाङका बिच सबैभन्दा कम ६२ प्रतिशत समानता देखिएको छ । उक्त तालिकाबाट दार्चुला, बैतडी, अछाम र बझाङको

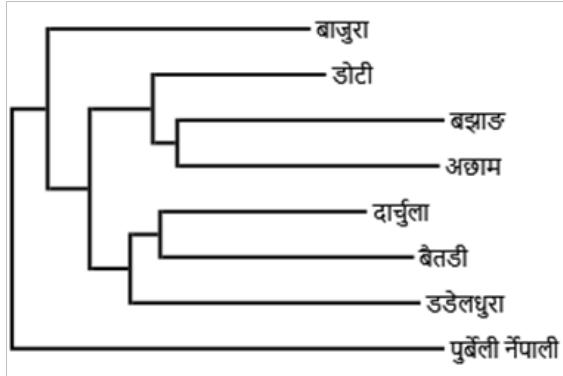
भाषिकागत समानताको मात्रा उच्च अवस्थामा रहेको प्रस्ट हुन्छ ।

साठी प्रतिशत र त्यसभन्दा बढी समानता मिलेसम्म एउटै भाषाका भाषिका रहने कुरा ब्लेयर (सन् १९९०, पृ. २४) ले उल्लेख गरेका छन् । यसबाट आधारभूत शब्दसूचीको शब्दगत समानताका आधारमा उपर्युक्त भाषिक क्षेत्रमा बोलिने भाषिक भेद नेपाली भाषाका अलग अलग भाषिका हुन् भन्ने प्रस्ट हुन्छ । तालिकामा शब्दगत समानताको भाषिका शृङ्खला तथा भाषिका सञ्जाल दिइएको छ । यसबाट सुदूरपश्चिमका भाषिकाहरूमा शाखागत सम्बन्ध के कस्तो छ भन्ने कुरा प्रस्ट हुन्छ ।

रेखाचित्र नं. १ मा नेपाली भाषाका सुदूरपश्चिमका भाषिकाहरूको शब्दगत सम्बन्धको आरेख दिइएको छ । यस रेखाचित्रमा सर्वप्रथम दुईओटा खण्ड छुट्टिएका छन् । पहिलो खण्डमा बाजुरा, डोटी, बझाङ र अछाम रहेका छन् भने अर्को खण्डमा दार्चुला, बैतडी र डडेलधुरा रहेका छन् । पुर्वेली नेपाली दुई खण्डभन्दा छुट्टै खण्डमा रहेको छ । ऐतिहासिक तथ्य केलाएर हेर्दा कुन भाषिकाको शाखाबाट कुन भाषिका कसरी विकसित हुँदै आएको हो भन्ने बुझ्न सकिन्छ । रेखाचित्रका दुई खण्डमध्ये बाजुरा छुट्टै खण्डमा रहेको छ भने डोटी, बझाङ र अछाम अलग अलग खण्डमा रहेका छन् । यस रेखाचित्रमा बझाडी र अछामी तथा दार्चुलाली र बैतडेली निकटवर्ती भाषिकाका रूपमा देखिएका छन् । तलको रेखाचित्रबाट यस कुराको अझ पुष्टि हुन्छ ।

रेखाचित्र नं. १

शब्दगत आधारमा भाषिकाहरूको शाखागत छिमेकी सम्बन्ध

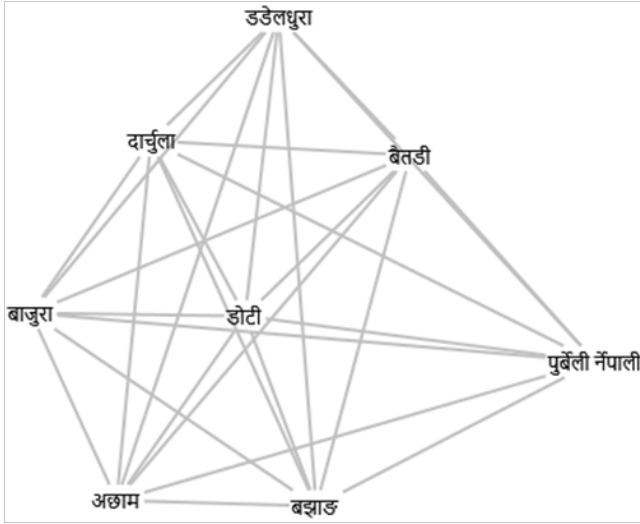
यस रेखाचित्रमा नेपाली भाषाका सुदूरपश्चिमका भाषिकाहरूको छिमेकी नातो के कस्तो छ भन्ने देखाइएको छ । शब्दगत आधारमा कुन भाषिकाको छिमेकी भाषिका कुन हो भन्ने यस रेखाचित्रमा प्रस्ट पारिएको छ । रेखाचित्रको मूलमा पुर्वेली भाषिका रहेको छ त्यसपछि विभाजित दुई खण्ड मध्ये पहिलो खण्डमा बाजुराली भाषिका एकलै छ । यसपछि पनि विभाजित दुई खण्डमध्ये पहिलो खण्डमा डोटी र दोस्रो खण्डमा डडेलधुरा अलिक टाढा रहेका छन् । बझाडी र अछामी तथा दार्चुलाली र बैतडेली निकटका भाषिका रहेका उक्त रेखाचित्रबाट प्रस्ट भएको छ ।

‘कग’ का माध्यमबाट गरिएको विश्लेषणमा भाषिका सञ्जाल रेखाचित्र पनि प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १ मा दिइएको भाषिकाको शब्दगत समानताका आधारमा तयार भएको रेखाचित्र नं. २ मा दिइएको सञ्जाल रेखाचित्रमा सबैभन्दा बढी ८० प्रतिशत र सबैभन्दा कम ६२ प्रतिशत समानतालाई आधार बनाएर प्रत्येक भाषिका क्षेत्र बिच जालोजस्तो रेखा कोरिएको छ । वास्तवमा यो रेखाचित्र सुदूरपश्चिमेली भाषिकाहरूको जालो नै हो ।

रेखाचित्र नं. २

शब्दगत भाषिका सञ्जाल

स्रोत : तालिका नं. १

आधारभूत सय शब्दका आधारमा उपर्युक्त सबै भाषिकाबिच अन्तरसम्बन्ध देखाइएको छ । प्रत्येक भाषिका क्षेत्रको अर्को भाषिका क्षेत्रबिच रहेको भाषिकागत सम्बन्धको सञ्जाल तयार पारी बनाइएको उक्त रेखाचित्रमा अध्ययनमा समावेश गरिएका आठओटै भाषिक स्थलहरू भिन्नाभिन्नै भाषिका क्षेत्रका रूपमा देखिएका छन् । माथिको भाषिका सञ्जाल रेखाचित्रले भाषिक निरन्तरतालाई पनि प्रस्ट पारेको छ । दार्चुला, बैतडी, अछाम र डडेल्धुराबाट सुरु भएको भाषिक निरन्तरताको रेखा सञ्जालका रूपमा डोटी, बाजुरा, बझाङसम्म फैलिएको छ ।

आधारभूत शब्दावलीको उच्चारणगत विश्लेषण

उच्चारणका आधारमा पनि आधारभूत सय शब्दका भाषिकागत समानता देखाइएको छ । यस अध्ययनका लागि प्राप्त सामग्रीका आधारमा उच्चारण अर्थात् ध्वनितत्त्वको तथ्यगत विश्लेषण गर्दा तालिका नं. ३ मा प्रस्तुत गरिएको नतिजा आएको छ । यस तालिकामा प्रस्तुत गरिएको भाषिकागत समानताको मात्रालाई प्रतिशतमा देखाइएको छ ।

तालिका नं. २

सुदूरपश्चिमका भाषिकामा ध्वनितात्त्विक समानता

	दार्चुला	बैतडी	डडेलधुरा	डोटी	बाजुरा	अछाम	बझाङ	पुर्वेली नेपाली
दार्चुला		८५%	८२%	८२%	८२%	७९%	८०%	७८%
बैतडी	८५%		८३%	८१%	८०%	८०%	७८%	७४%
डडेलधुरा	८२%	८३%		८२%	७८%	७९%	७९%	७६%
डोटी	८२%	८१%	८२%		८७%	८६%	८५%	७६%
बाजुरा	८२%	८०%	७८%	८७%		८४%	८५%	८१%
अछाम	७९%	८०%	७९%	८६%	८४%		८४%	७६%
बझाङ	८०%	७८%	७९%	८५%	८५%	८४%		७७%
पुर्वेली भाषिका	७८%	७४%	७६%	७६%	८१%	७६%	७७%	

नोट : यो तालिका सय शब्दसूचीका आधारमा उच्चारणगत समानताका लागि 'कग' बाट तयार पारिएको हो । तालिकामा दिइएको अङ्कले प्रतिशत जनाउँछ । खाली कोठाले शत प्रतिशत समानता रहेको जनाउँछन् ।

यो सुदूरपश्चिमेली र पुर्वेली भाषिकाका बिचको ध्वनितात्त्विक समानता प्रस्तुत भएको तालिका हो । यो तालिका हेर्दा डोटी र बाजुराको भाषिकामा ८७ प्रतिशतसम्मको अत्यधिक समानता देखिन्छ । डोटी र अछाम बिच ८६ प्रतिशत, डोटी बझाङ, बाजुरा बझाङ र दार्चुला बैतडीका भाषिकामा ८५ प्रतिशतसम्मको समानता पाइन्छ । सबैभन्दा कम बैतडी-पुर्वेलीका बिच ७४ प्रतिशतसम्मको समानता देखिएको छ । तालिकामा रहेका खाली कोठाले शत प्रतिशत समानताको मात्रा जनाएका छन् । 'कग' सफ्टवेयरले तुलनात्मक रूपमा प्रस्तुत गरेको प्रत्येक भाषिकाको उच्चारणगत भाषिका सञ्जाललाई यहाँ प्रस्तुत गरिएको हो । उक्त तालिकामा डोटी, अछाम, बझाङ, बाजुरा, दार्चुलाको भाषिकागत समानताको मात्रा उच्चतम अवस्थामा रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. ३

उच्चारणका आधारमा सबैभन्दा बढी र सबैभन्दा कम समानताको तुलनात्मक तालिका

भाषिका क्षेत्र	सबैभन्दा बढी समानता	सबैभन्दा कम समानता
दार्चुला	बैतडी ८५%	पुर्वेली भाषिका ७८%
बैतडी	दार्चुला ८५%	पुर्वेली भाषिका ७४%
डडेलधुरा	बैतडी ८३%	पुर्वेली भाषिका ७६%
डोटी	बाजुरा ८७%	पुर्वेली भाषिका ७६%
बाजुरा	डोटी ८७%	डडेलधुरा ७८%
अछाम	डोटी ८६%	पुर्वेली भाषिका ७६%

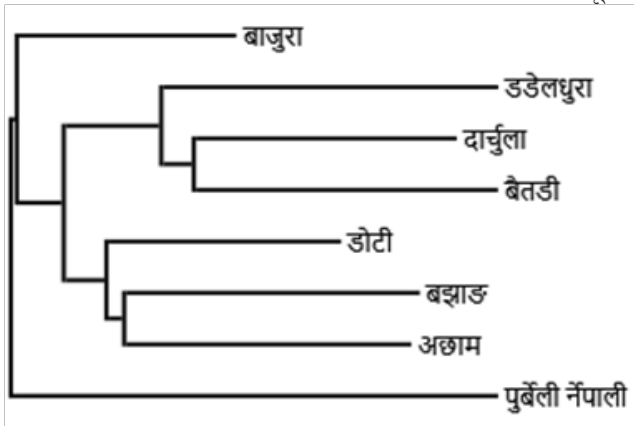
बभाङ	डोटी र बाजुरा	८५%	पुर्वेली भाषिका	७७%
पुर्वेली भाषिका	बाजुरा	८१%	बैतडी	७४%

स्रोत : तालिका नं. २

उच्चारणका आधारमा दार्चुला, बैतडी, डोटी, अछाम र बभाङका भाषिकाहरू निकटवर्ती शाखाबाट विकसित भएका देखिन्छन् । सुदूरपश्चिमका सबै भाषिका र पुर्वेली भाषिकाका बिच केही दूरता देखिए पनि वृक्षको मूल काण्ड नेपाली भाषा नै रहेको प्रस्ट हुन्छ । आधारभूत शब्द सूचीको ध्वनितात्त्विक समानताका आधारमा उपर्युक्त सबै भाषिक क्षेत्रको बोली नेपाली भाषाका अलग अलग भाषिका रहेको पुष्टि हुन्छ । तालिकामा आधारभूत शब्दमा भएका ध्वनिगत विशेषताका आधारमा उच्चारणगत समानताको उच्चता र न्यूनताको भाषिका शृङ्खला तथा भाषिका सञ्जाल देखाइएको छ । रेखाचित्र नं. २ मा आधारभूत सय शब्दको ध्वनितात्त्विक समानताका आधारमा नेपालीका भाषिकाहरूको शाखागत छिमेकी आवद्धतालाई आरेखमा देखाइएको छ ।

रेखाचित्र नं. ३

उच्चारणका आधारमा भाषिकाहरूको शाखागत छिमेकी सम्बन्ध सूत्रको आरेख

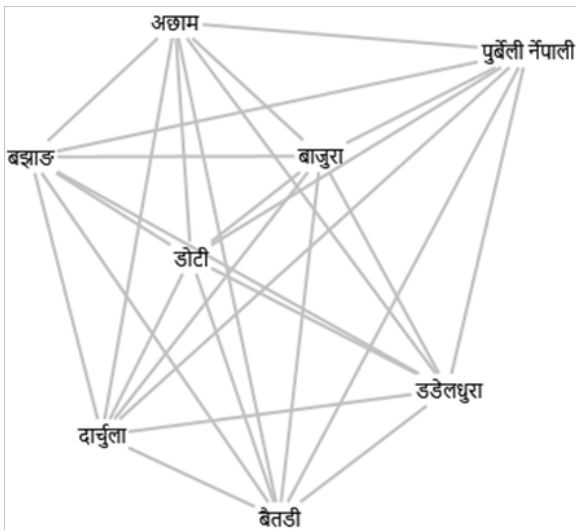
नोट : यो रेखाचित्र तालिका नं. २ का आधारमा तयार पारिएको हो ।

माथिको रेखाचित्रमा पुर्वेली नेपाली सुदूर पश्चिमेली भाषिकाहरूबाट अलिक टाढा रहेको देखाइएको छ । त्यसपछि बाजुराली भाषिका छुट्टिएको छ । पुर्वेली र बाजुराली भाषिकावाहेक अरू छोटो भाषिका दुई खण्डमा विभाजित छन् । पहिलो खण्डमा डडेलधुराली, दार्चुलाली र बैतडेली भाषिका रहेका छन् भने दोस्रो खण्डमा डोट्याली, बभाङी र अछामी भाषिका रहेका छन् । छिमेकी सम्बन्धसूत्रका आधारमा सबैभन्दा निकटका भाषिका पहिलो खण्डमा दार्चुलाली र बैतडेली अनि दोस्रो खण्डमा बभाङी र अछामी भाषिका रहेका छन् । वृक्षारेखमा बाजुराली र पुर्वेली भाषिका अरू भाषिकाबाट अलग देखिन्छन् ।

तालिका नं. २ मा दिइएको नेपाली भाषाका सुदूर पश्चिमेली भाषिकाको ध्वनितात्त्विक समानताका आधारमा रेखाचित्र नं. ४ तयार भएको छ । यस सञ्जाल रेखाचित्रमा सबैभन्दा बढी ८५ प्रतिशत र

सवैभन्दा कम ७४ प्रतिशत समानतालाई आधार बनाएर प्रत्येक भाषिका क्षेत्रविच सञ्जाल रेखा कोरिएको छ ।
रेखाचित्र नं. ४

ध्वनितात्त्विक समानताका आधारमा भाषिका सञ्जाल

नोट : यो रेखाचित्र तालिका नं. २ का आधारमा तयार पारिएको हो ।

माथिको सञ्जाल रेखाचित्रमा आठओटै भाषिका क्षेत्रका विच माकुराको जालो जस्तो अन्तरसञ्जाल रहेको देखिन्छ । एउटा भाषिका क्षेत्र र अर्को भाषिका क्षेत्रका विच कुनै न कुनै सम्बन्ध रहेको प्रस्ट हुन्छ । भाषिका सञ्जालको यस रेखाचित्रले भाषिक निरन्तरतालाई समेत प्रस्ट पारेको छ ।

भाषिका नक्साङ्कन

आधारभूत सय शब्दमा सुदूरपश्चिमका विभिन्न भाषिका क्षेत्रबाट लिइएको सामग्रीलाई शब्दगत एवं ध्वनितात्त्विक विश्लेषण गर्दा उक्त क्षेत्रमा 'आइमाई' शब्दका निम्ति निम्नलिखित भेदहरू प्रयोगमा रहेको अवस्था तल दिइएको तालिका नं. ४ बाट प्रस्ट हुन्छ । तलको तालिकामा दिइएका 'आइमाई' शब्दका भेदहरूलाई आई.पी.ए. मा दिइएको छ :

तालिका नं. ४

'आइमाई' शब्दका भाषिक भेदहरू

भाषिका क्षेत्र	भाषिक भेद
दार्चुला	g ^h ʌgʌrija/putari/ropdara/ swajni
बैतडी	blɪkʌni/ bʌŋkʌ/ putari/ swani
उडेलधुरा	blɪkʌni/ swajni/ swani

बभाङ	dzʌni/ swaini
बाजुरा	bʌikʌni/ aimai
अछाम	bʌikʌni/ bʌikini/ t ^{sh} orjattʃi
डोटी	bʌikʌni/ swaini/ swafini
पुर्वेली	aimai/mʌfiila

नोट : यो तालिका सय शब्द सूचीका आधारमा तयार पारिएको हो । भाषिक भेदलाई आईपीएम दिइएको छ ।

माथिको तालिकामा निम्न कुरा देखिन्छन् :

१. दार्चुलामा 'आइमाई' शब्दका निम्ति [g^hʌgʌrija/ putari/ ropdara/ swajni] गरी चार भिन्नाभिन्नै शब्द प्रयोगमा छन् ।
२. बैतडीमा [bʌikʌni] थप शब्द प्रयोग भएको छ र दार्चुलाको [swajni] शब्दमा रहेको [j] ध्वनि लोप भई [swani] प्रयोग भएको छ ।
३. डडेलधुरामा दार्चुलाको [swajni] को [j] लोप भई [swani] र बैतडीको [bʌikʌni] शब्द नै प्रयोग भएका छन्, थप नयाँ विशेषता देखा परेका छैनन् ।
४. बभाङमा [dzʌni] थप शब्द प्रयोग भएको देखियो भने [swajni] शब्दको [j] ध्वनिका सट्टा [i] ध्वनि प्रयोग भएको पाइयो ।
५. बाजुरामा स्तरीय नेपालीको [aimai] शब्द पनि प्रयोग भएको पाइयो ।
६. अछाममा [bʌikʌni] को [ʌ] ध्वनिको ठाउँमा [i] ध्वनि प्रयोग भएको छ र छुट्टै शब्द [t^{sh}orjattʃi] पनि प्रयोग भएको पाइयो ।
७. डोटीमा थप [swafini] शब्द प्रयोग भएको पाइयो ।

निष्कर्ष

हर्कबहादुर शाही (२०७०) ले नेपालीको अछामी भाषिकालाई 'भाषिका' नभनेर 'भाषा' भनी पुष्टिको प्रयास गरेका छन् । शाहीले २१० शब्दलाई आधार बनाएर अछाम, डोटी, दार्चुला, डडेलधुरा र बैतडीका सूचकवाट सामग्री सङ्कलन गरी ती सामग्रीलाई 'वर्डसर्भ' मा राखेर उक्त क्षेत्रको बोलीमा शाब्दिक समानता खोजेका हुन् । उनले २१० शब्दलाई अछामी भाषिकामा अनुवाद गराएर पुर्वेली भाषिका र अछामी भाषिकाबिच तुलना गर्नु पर्नेमा स्तरीय नेपाली तथा अछामीका बिच तुलना गरेका छन् । स्तरीय नेपाली बोलीको भाषा नभएर नेपाली भाषामा लेखिएका सबै प्रकारका लेख्य भेद नै स्तरीय नेपाली हो । यसैले कुनै पनि क्षेत्रको भाषिका अर्थात् बोली र स्तरीय भाषाका बिच गरिएको तुलना मान्य हुँदैन । स्तरीय नेपाली र अछामीका बिच ४४ प्रतिशत मात्र भाषिक समानता यसैको परिणाम हो । यही परिणामलाई

आधार बनाएर उनले अछामीलाई छुट्टै भाषा भनेका हुन् । त्यसो त खगेन्द्रप्रसाद उपाध्याय (२९७२) ले 'अछामी भाषिका र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन' मा अछामी बोलीलाई भाषा नभनेर नेपाली भाषाकै भाषिकाका रूपमा प्रस्तुत गरेका छन् । वास्तवमा संसारभरि नै स्वाडेस (सन् १९५५) का सय शब्दलाई आधारभूत शब्द मानी भाषिका भाषिका विच गरिएको शाब्दिक तथा ध्वनितात्त्विक समानताको विश्लेषण नै बढी मान्य हुन्छ । २१० शब्दमा आधारभूत बाहेक केही आगन्तुक शब्द पनि परेका हुनाले यी शब्दको विश्लेषणले ठोस निष्कर्ष आउन सक्तैन । यस अनुसन्धानमा १०० शब्दलाई आधार मानी पुर्वेली भाषिकाको सापेक्षतामा सामग्री सङ्कलन तथा विश्लेषण गरी निकालिएको निष्कर्ष हेर्दा अछामी भाषिका र पुर्वेली नेपाली भाषिकाका विच शब्दगत आधारमा ६२ प्रतिशत र उच्चारणगत आधारमा ७६ प्रतिशत समानता देखिएको छ । यसो हुँदा आठ ओटै भाषिका क्षेत्रमा ६० प्रतिशतभन्दा बढी नै कोशीय समानता र ६० प्रतिशतभन्दा बढी नै ध्वनितात्त्विक समानता पाइएकाले अछामी छुट्टै भाषा नभएर स्तरीय नेपाली भाषाकै एउटा भाषिका रहेको पुष्टि भएको छ । यसै गरी राष्ट्रिय जनगणना २०६८ ले डोट्यालीलाई पनि छुट्टै भाषा मानेको छ तर प्रस्तुत अनुसन्धानमा ध्वनितात्त्विक तथा शाब्दिक समानताका आधारमा हेर्दा डोट्याली पनि छुट्टै भाषा नभएर नेपाली भाषाकै भाषिका हो भनी पुष्टि भएको छ ।

यस शोधलेखमा दार्चुला, बैतडी, डडेलधुरा, बझाङ, बाजुरा, अछाम, डोटी र पुर्वेली क्षेत्रका सूचकबाट सङ्कलन गरिएका आधारभूत सय शब्दलाई भाषिक अध्ययनका निम्ति विकास गरिएको सफ्टवेयर 'कग' का सहायताले विश्लेषण गरिएको छ । शब्दगत तथा उच्चारणगत दुबै खाले विश्लेषणका क्रममा शब्द एवं ध्वनिको छिमेकीगत सम्बन्ध विधि (Nighbour Relation) र विशेष समस्या समाधानका निम्ति मापन नगरिएका जोडी समूह विधि (Unweighted Pair-Group Method Arithmetic : UPGMA) प्रयोग गरी तयार भएका शाखागत (Dendogram) रेखाचित्रहरू उल्लेख गरिएका छन् । यो अध्ययन र विश्लेषणबाट सुदूर पश्चिमका पहाडी जिल्लाहरूको बोली छुट्टै भाषा नभएर नेपाली भाषाकै भाषिका रहेको प्रमाणित भएको छ ।

कृतज्ञता ज्ञापन

वर्णनात्मक भाषाविज्ञानको मान्यताअनुरूप यो भाषिकागत लेख तयार पार्ने क्रममा सम्बन्धित भाषिक क्षेत्रका वक्ताले सामग्री दिएर जुन गुन लगाउनुभयो, ती सम्पूर्ण भाषिक सूचकहरूलाई हार्दिक धन्यवाद दिन्छु । द्वितीयक सामग्री उपलब्ध गराउने पुस्तकालय एवं अन्य निकायलाई पनि धन्यवाद छ । कग सफ्टवेयर प्रयोग गरी तयार पारिएको यस अनुसन्धानमूलक लेखलाई नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय, जनता क्याम्पस, दाङबाट प्रकाशित हुने हैमप्रभा जर्नलमा स्थान प्राप्त भएकामा हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

सन्दर्भ सूची

आचार्य, भागवत् (२०५३). उच्चारणका आधारमा नेपालीका भाषिकाहरूको निर्धारण. स्नातकोत्तर शोधपत्र.

नेपाली केन्द्रीय विभाग ।

उपाध्याय, खगेन्द्रप्रसाद. (२०७२). अछामी भाषिका र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन. विद्यावारिधि

- शोधप्रबन्ध. शिक्षाशास्त्र सङ्काय, डिनको कार्यालय, त्रिभुवन विश्वविद्यालय ।
- ज्ञवाली, सूर्यविक्रम (१९९०). *नेपाली भाषाका विकासको संक्षिप्त इतिहास*. नेपाली साहित्य सम्मेलन ।
- दुङ्गाना, लावण्यप्रसाद (२०५३). *आधारभूत शब्दावलीका आधारमा नेपालीका भाषिकाको निर्धारण*. स्नातकोत्तर शोधपत्र. नेपाली केन्द्रीय विभाग ।
- तिमिल्सिना, यामनाथ (२०५०). *संख्या र सार्वनामिक शब्दका आधारमा नेपालीका भाषिकाहरूको निर्धारण*. स्नातकोत्तर शोधपत्र. नेपाली केन्द्रीय विभाग ।
- तिवारी, भोलानाथ (सन् १९९१). *भाषाविज्ञान* (पुनर्मुद्रित). किताब महल ।
- निरौला, यज्ञेश्वर, (२०५०). *क्रियाको रूपतत्त्वका आधारमा नेपालीका भाषिकाको निर्धारण*. स्नातकोत्तर शोधपत्र. नेपाली केन्द्रीय विभाग ।
- निरौला, यज्ञेश्वर.(२०७२). *नेपालीका भाषिकाहरूको अध्ययन*. विद्यावारिधि शोधप्रबन्ध. मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, त्रिभुवन विश्वविद्यालय ।
- पोखरेल, बालकृष्ण. (२०१९). *नेपाली भाषाको कथा*. नेपाली. २ (१), पृ. ११-२७ ।
- पोखरेल, बालकृष्ण. (२०२२). *राष्ट्रभाषा*. (प.सं.). साभ्ना प्रकाशन ।
- पोखरेल, बालकृष्ण. (२०३१). *राष्ट्रभाषा*. (दो.सं.). साभ्ना प्रकाशन ।
- पोखरेल, बालकृष्ण. (२०५५). *राष्ट्रभाषा*. (द.सं.). साभ्ना प्रकाशन ।
- भाटिया, कैलाशचन्द्र (सन् १९७३). *राष्ट्रभाषा*. हिन्दी समिति ।
- रेग्मी, चूडामणि उपाध्याय (२०२५). *नेपाली भाषाको उत्पत्ति*. जगदम्बा प्रकाशन ।
- शाही, हर्कबहादुर. (२०७०). *अछामी भाषाको अध्ययन*. विद्यावारिधि शोधप्रबन्ध. नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय ।
- साङ्कृत्यायन, कमला (२०१७). *नेपाली लोक साहित्य*, हिन्दी साहित्यका बृहद् इतिहास (राहुल साङ्कृत्यायनद्वारा सम्पादित). षोडष भाग. काशी नगरी प्रचारिणी सभा ।
- सुवेदी, शखिशरण (२०५१). *वाक्यतत्त्वका आधारमा नेपालीका भाषिकाको सर्वेक्षण*. स्नातकोत्तर शोधपत्र. नेपाली केन्द्रीय विभाग ।
- Beams, J. (1960). *An outline of Indian philology*. 2nd edn. Trubner.
- Bergman, T. G. (1990). *Language assesment criteria*. Survey referance manual. Summer institute of linguistics.
- Blair, F. (1997). *Survey on a shoestring*. The university of Texas.
- Bussmann, H. (1996). Dialect. In G. T. H. bussmann, *Routledge dictionary of language and linguistics* (G. Trauth & K. kazzazi trans.) (p. 125). Routledge.
- Casad, E. H. (1974). *Dialect intelligibility testing*. Summer institute of linguistics.
- Grierson, G. A. (1916). *Linguistic survey of India (Vol 9, Part 4)*. Motilal Banarasidass.

Hockett, C. F. (1958). *A course in modern linguistics*. Macmillan.

Shirvastava, D. (1962). *Nepalese language : Its history and development*. Culcutta university.

Swadesh, M. (1955). Towards greater accuracy in lexicostatistical dating. *An international journal of American linguistics*, 21, 2.

Turnbull, R. A. (1887). *Nepali grammar and vocabulary*. Asian educational service.

Wimbis, J. (1989). *Wordsurv : A program for analyzing language survey wordlist*. *Occasional notes in academic computing* 13. Summer institute of linguistics.